

Bog anmeldelser

Anmeldere i dette nummer: Assistent ved Regnskabslaboratoriet ved Handelshøjskolen *Flemming Jensen*, H. A.; lektor ved Handelshøjskolen, statsaut. revisor *K. G. Jensen*, H. D.; undervisningsassistent ved Handelshøjskolen, sekretær, cand. jur. *Ole Lando*; lektor ved Handelshøjskolen, cand. merc. *Ottomar Loff*; organisationschef, cand. polit. *Søren Rishøj Pedersen*; kontorchef, lektor ved Københavns Universitet, cand. polit. *P. P. Sveistrup*; docent ved Handelshøjskolen, cand. polit. *Poul Winding*.

Erich Schneider: Einführung in die Wirtschaftstheorie. I. Teil. Theorie des Wirtschaftskreislaufs. 1947. 6 + 82 sider. II. Teil. Wirtschaftspläne und wirtschaftliches Gleichgewicht in der Verkehrswirtschaft. 1949. 7 + 334 sider. III. Teil. Geld, Kredit, Volkseinkommen und Beschäftigung. 1952. 6 + 220 sider. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen. DM. 3,80 + 15,20 + 14,00.

Som det fremgår af ovenstående, har udgivelsen af Schneiders indføring i nationalekonomi strakt sig over hele 5 år. På bagsiden af III. del annonceres allerede tredje uforandrede oplag af I. del, hvilket formentlig antyder, at bogen må være blevet vel modtaget. Og det er helt berettiget. Man skal lede længe efter en fremstilling, hvor tingene siges så klart og præcist, og dog samtidig let fatteligt, som i denne. Hertil kommer, at Schneiders tyske forekommer — i hvert fald anmelderen — betydeligt nemmere end det tyske sprog i almindelighed.

I forordet til III. del karakteriserer Schneider selv sit arbejde som en *teoriens værktøjskasse*. Han har — med held — bestræbt sig for at gøre læserne bekendt med indretningen og brugen af de vigtigste typer af værktøj, som den økonomiske teori råder over i dag. Derimod har han ikke forsøgt at dække hele området af aktuelle problemstillinger; således er der ikke noget afsnit om konjunkturbevægelser eller om den internationale handels teori og politik; sådanne problemer skulle man efter forfatterens mening være i stand til at binde an med, når man har lært at beherske det værktøj, som den rene teori har stillet til ens rådighed. At Schneider måske nærer en lille tvivl om, hvorvidt alle læsere formår at leve op til dette ideal, synes at fremgå af, at han lover inden for en nærmere fremtid at udsende særlige fremstillinger af konjunkturteorien og den internationale handels teori. Hvorom alting er, ved den benyttede fremgangsmåde opnår forfatteren inden for godt 600 normale tekstsider at få plads til en betydelig mere dybtgående fremstilling af teorien, end man er vant til at finde i propædeutiske lærebøger. Ret meget institutionelt stof, som man ellers plejer at have med i lignende fremstillinger, findes der naturligvis ikke; men i hvert fald for en udlænding er dette jo ikke nogen væsentlig ulempe.

Fremstillingen benytter sig i vid udstrækning af *matematiske formuleringer* understøttet af et stort antal *diagrammer*. Gennemgående er den anvendte matematik imidlertid lidet kompliceret og bør ikke afskrække nogen

Bog anmeldelser

Anmeldere i dette nummer: Assistent ved Regnskabslaboratoriet ved Handelshøjskolen *Flemming Jensen*, H. A.; lektor ved Handelshøjskolen, statsaut. revisor *K. G. Jensen*, H. D.; undervisningsassistent ved Handelshøjskolen, sekretær, cand. jur. *Ole Lando*; lektor ved Handelshøjskolen, cand. merc. *Ottomar Loff*; organisationschef, cand. polit. *Søren Rishøj Pedersen*; kontorchef, lektor ved Københavns Universitet, cand. polit. *P. P. Sveistrup*; docent ved Handelshøjskolen, cand. polit. *Poul Winding*.

Erich Schneider: Einführung in die Wirtschaftstheorie. I. Teil. Theorie des Wirtschaftskreislaufs. 1947. 6 + 82 sider. II. Teil. Wirtschaftspläne und wirtschaftliches Gleichgewicht in der Verkehrswirtschaft. 1949. 7 + 334 sider. III. Teil. Geld, Kredit, Volkseinkommen und Beschäftigung. 1952. 6 + 220 sider. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck). Tübingen. DM. 3,80 + 15,20 + 14,00.

Som det fremgår af ovenstående, har udgivelsen af Schneiders indføring i nationalekonomi strakt sig over hele 5 år. På bagsiden af III. del annonceres allerede tredje uforandrede oplag af I. del, hvilket formentlig antyder, at bogen må være blevet vel modtaget. Og det er helt berettiget. Man skal lede længe efter en fremstilling, hvor tingene siges så klart og præcist, og dog samtidig let fatteligt, som i denne. Hertil kommer, at Schneiders tyske forekommer — i hvert fald anmelderen — betydeligt nemmere end det tyske sprog i almindelighed.

I forordet til III. del karakteriserer Schneider selv sit arbejde som en *teoriens værktøjskasse*. Han har — med held — bestræbt sig for at gøre læserne bekendt med indretningen og brugen af de vigtigste typer af værktøj, som den økonomiske teori råder over i dag. Derimod har han ikke forsøgt at dække hele området af aktuelle problemstillinger; således er der ikke noget afsnit om konjunkturbevægelser eller om den internationale handels teori og politik; sådanne problemer skulle man efter forfatterens mening være i stand til at binde an med, når man har lært at beherske det værktøj, som den rene teori har stillet til ens rådighed. At Schneider måske nærer en lille tvivl om, hvorvidt alle læsere formår at leve op til dette ideal, synes at fremgå af, at han lover inden for en nærmere fremtid at udsende særlige fremstillinger af konjunkturteorien og den internationale handels teori. Hvorom alting er, ved den benyttede fremgangsmåde opnår forfatteren inden for godt 600 normale tekstsider at få plads til en betydelig mere dybtgående fremstilling af teorien, end man er vant til at finde i propædeutiske lærebøger. Ret meget institutionelt stof, som man ellers plejer at have med i lignende fremstillinger, findes der naturligvis ikke; men i hvert fald for en udlænding er dette jo ikke nogen væsentlig ulempe.

Fremstillingen benytter sig i vid udstrækning af *matematiske formuleringer* understøttet af et stort antal *diagrammer*. Gennemgående er den anvendte matematik imidlertid lidet kompliceret og bør ikke afskrække nogen

fra at give sig i kast med bogen. Hovedformålet med anvendelsen af matematikken — at sikre en præcis formulering af de forudsætninger, hvorpå ræsonnementerne er opbygget, er fuldt ud opnået.

Et karakteristisk træk ved bogen er de talrige henvisninger i selve teksten til andre forfattere, der enten har udført det grundlæggende arbejde på vedkommende felt eller har udbygget teorien ud over det, der kan tages med i en »Einführung«. Dette bidrager i væsentlig grad til at gøre bogen egnet som et udgangspunkt for videre studier i nationaløkonomien.

En kort oversigt over *hovedindholdet* vil måske være på sin plads. I. del behandler de grundlæggende sammenhænge mellem nationalregnskabs forskellige størrelser, således som disse almindeligvis defineres. Udgangspunktet tages i de enkelte foretagenders og husholdningers formueregnskaber, der derefter konsolideres, således at man finder frem til samfundets nettoformue. Tilsvarende behandles dernæst de enkelte økonomiske enheders dispositioner, og det vises, hvorledes man ad denne vej kommer frem til nationalprodukt og nationalindkomst, der derefter på sædvanlig vis opdeles i forbrug og opsparing, forbrug og investering, arbejds løn og profit m. v. I et par afsluttende kapitler inddrages endelig udlandet og det offentlige i billedet.

II. del indledes med et kapitel om husholdningernes planlægning, hvorefter følger et tilsvarende kapitel om foretagenderne, inddelt i en række underafsnit, der beskæftiger sig med (1) målsætning og »Verhaltensweise« (der vel kan oversættes ved noget i retning af dispositions måde), (2) omsætningsplan for en enkelt periode, (3) den kortfristede omkostningsplan, (4) den kortfristede gevinstplan, (5) indkøbsplanen (efterspørgselen efter produktionsmidler) og (6) de langfristede planer. Det tredje kapitel redegør for begreberne statik og dynamik, og endelig handler fjerde kapitel om ligevægtspøblem i et lukket samfund, idet først en række partielle ligevægtssituationer og til sidst den totale ligevægt i et stationært samfund gøres til genstand for undersøgelse.

I III. del tages først spørgsmålet om pengemængdens bestemmelse op til gennemgang, medens bogens sidste halvdel er helliget fremstillingen af de for nationalindkomstens størrelse afgørende faktorer, først i et samfund uden, derefter i et samfund med offentlig økonomisk aktivitet.

I betragtning af, at de to første dele af Schneiders arbejde allerede har adskillige år på bagen og desuden en gang er anmeldt i et dansk økonomisk tidsskrift (Hans Brems i »Nationaløkonomisk Tidsskrift«, 1950, 3.—4. hæfte, s. 176—79), kunne man måske mene, at der ikke er grund til at gøre disse to dele til genstand for omtale i denne anmeldelse og i stedet koncentrere sig om III. del. Jeg har imidlertid ikke kunnet stå for fristelsen til at gøre nogle bemærkninger om visse af de ting også i I. og II. del, som jeg finder af særlig interesse.

Først imidlertid en mere generel betragtning. Det forekommer mig, at Schneider i sin — iøvrigt prisværdige — trang til at få orden og system i tingene på visse punkter går lovligt langt, idet han er tilbøjelig til at tillægge folk en *rationalitet i deres handlemåde, som de næppe altid besidder*. Tydeligst kommer dette frem i II. dels første kapitel om husholdningernes økonomiske planer, hvor han erkender, at der sikkert findes en del hus-

holdninger, der ikke »planlægger« deres indkøb på forhånd, men derefter ganske simpelt udskiller disse, idet han siger, at han kun vil beskæftige sig med husholdninger, der træffer deres dispositioner indenfor rammerne af en for en periode opstillet økonomisk plan (s. 4). I betragtning af, at der formentlig er grund til at antage, at kun de færreste husholdninger lægger et egentligt budget — endsige overholder det — synes det at være en noget voldsom begrænsning. Imidlertid kan man vel lige så godt opbygge en teori for husholdningernes dispositioner på grundlag af en forudsætning om, at disse overvejende bestemmes af folks vaner; de følgende udredninger i kapitlet berøres i og for sig ikke af denne begrænsning. Tilsvarende siges det et par steder i II. del, at efterspørgselsfunktionerne (»som vi ved«) har den egenskab, at en proportional ændring af alle priser og indkomster lader den efterspurgte mængde uændret (s. 8 og s. 299), ligesom det (s. 282, noten) hævdes, at arbejdsudbudet afhænger af reallønnen, ikke af nominallønnen. Det forudsættes m. a. o. uden videre, at folk er fri for enhver »pengeillusion«, hvilket i hvert fald er en ubevist sætning.

I afsnittet om det økonomiske kredsløb opereres der med en sondring mellem »socialprodukt« eller »realindkomst« for samfundet, der refererer sig til den del af indkomsten, der er erhvervet gennem salg af ydelser for penge, og »nationalprodukt«, som også omfatter de goder, der ikke er blevet erhvervet mod penge (I, s. 47). Denne sondring forekommer mig ikke at være vellykket. Hvor skal man f. eks. placere varer, der er blevet fremstillet i en virksomhed, som ikke anvender fremmed arbejdskraft, og som ikke er blevet afsat i den periode, hvor de er fremstillet? Hører de til »nationalproduktet« i den periode, hvor de er blevet produceret, og til »socialproduktet« i den periode, hvor de eventuelt bliver solgt? Få sider længere fremme (I, s. 53) siger Schneider, at indkomst (og forbrug, opsparing og investering) dannes i løbet af produktionsprocessen som en kontinuerlig strøm i hvert øjeblik, og at alle disse størrelser ikke har noget med betalinger at gøre. Skal man på denne baggrund opretholde sondringen mellem »socialprodukt« og »nationalprodukt«, må den gå på, om de pågældende varer er bestemt til på et eller andet tidspunkt at blive solgt mod penge eller ikke, og det turde vel være en noget besværlig grænse at drage. Det synes heller ikke særlig velmotiveret at gøre forskel på pengeløn og løn, der helt eller delvis gives in natura. Det for analysen afgørende må formentlig være at få afgrænset et indkomstbegreb, der er relevant for modtagernes forbrugsdispositioner, og en opdeling efter, om indkomsten har foreligget i pengeform eller ej, er antagelig i denne sammenhæng af ringe betydning.

På samme side (I, 53) nævnes det, at en *forhøjelse af de selvstændige næringsdrivendes forbrug alt andet lige bevirker en samtidig forhøjelse af deres indkomst med tilsvarende beløb*. Dette er en selvfølgelighed (og udgives heller ikke for andet), når alt-andet-lige-klausulen indbefatter bl. a. uforandret investering. Men det forekommer næppe den i økonomisk tankegang uskoledede læser særlig indlysende, hvordan dette kan forklares i praksis, og det havde måske været pædagogisk formålstjenligt, hvis det lige var blevet nævnt, at en pludselig forøgelse af forbruget (f. eks. på grund af en forhøjelse af forbrugstilbøjeligheden) i første omgang antagelig vil modsvares af en nedgang i investeringerne (nemlig ved træk på lagre), således

at der ikke uden videre forekommer en stigning i de selvstændiges indkomster (dette i øvrigt uanset, om forbrugsforøgelsen stammer fra selvstændige eller fra andre).

Fremstillingen af forbrugernes indkøbsdispositioner bygger på *indifferenskurveteknikken*. Det siges (II, s. 11) ret kategorisk, at indifferenskurverne overalt har negativ hældning. Dette er vel også i almindelighed tilfældet; men der er dog intet i vejen for, at man kan tænke sig overmætning med en enkelt vare, således at man for at aflage mere af denne forlanger til gengæld også at få mere af en anden, som man ikke er overfodret med. I så fald bøjer kurven tilbage og får positiv hældning. Man kunne måske også have ønsket en lidt nærmere gennemgang af de realiteter, der ligger bag indifferenskurver af forskellig form.

På s. 38—39 (II) behandles spørgsmålet om *krydselasticiteter*. Af fremstillingen får man det indtryk, at sådanne kun kan eksistere mellem goder, der enten supplerer hinanden eller kan erstatte hinanden i forbruget, og det hævdes, at krydselasticiteten i første tilfælde er negativ, i andet tilfælde positiv. Den omstændighed, at alle varer konkurrerer om forbrugernes købekraft, spiller dog også ind og kan eventuelt bevirke, at krydselasticiteten mellem to varer, der (delvis) kan erstatte hinanden, bliver negativ. Dette ligger for så vidt allerede gemt i den behandling, som er givet på s. 21, af tilfældet med inferiorer goder, hvis direkte priselasticitet i visse intervaller kan være positiv. I dette tilfælde må, som man let indser, det ikke-inferiøre godes krydselasticitet over for prisændringer for det inferior gode være negativ. Dersom krydselasticiteterne var blevet udledet direkte på grundlag af indifferenskurverne, ville disse forhold formentlig være kommet klarere frem.

På et enkelt punkt forekommer det mig, at Schneiders ellers så klare begrebsdannelse svigter en smule. Jeg tænker på hans anvendelse af begrebet *mængdetilpasning*. Første gang dette udtryk benyttes (s. 54) får man det indtryk, at en producent kun er mængdetilpasset, hvis han ikke kan øve indflydelse på prisen; men senere synes det, som om det afgørende er, hvordan han vælger at forholde sig. Det sidste er vel den mest hensigtsmæssige definition; en monopolist kan jo godt bestemme sig for at kaste en bestemt mængde på markedet og tage den pris, som kan opnås, selv om det vel ikke er det almindelige.

Schneiders behandling af *foretagendernes måde at optræde på* (»Verhaltensweise«), når de står over for en faldende afsætningskurve, indeholder i øvrigt en interessant terminologisk nydannelse, som det kan være nyttigt at pege på, fordi den afviger en del fra den gængse og muligvis derfor kan volde lidt besvær. Han taler om monopolistisk optræden, dersom udbyderen regner med, at hans afsætning alene afhænger af hans egen pris, salgsindsats m. v., men ikke af andre foretagenders. Oligopolistisk handler udbyderen, hvis han forudsætter, at hans afsætning bestemmes både af hans egen og andres pris, reklame etc., samt at ændringer i den pris, han selv forlanger, vil påvirke de andre foretagenders afsætning så føleligt, at de også foretager prisforandringer. Endelig handler han polypolistisk, hvis han går ud fra, at både hans egen og andres priser m. v. over indflydelse på hans salg, men at det ikke spiller nogen rolle for konkurrenternes prisfastsættelse,

om han selv tager en højere eller lavere pris. Denne tredeling bygger m. a. o. på producenternes opfattelse af forholdene, ikke på disses faktiske karakter, og man kan f. eks. godt tænke sig, at et foretagende handler oligopolistisk i forhold til et andet, medens nr. 2 handler polypolistisk over for nr. 1; er dette »berettiget« ud fra de faktiske forhold, får man det, man plejer at kalde delvist monopol; er det ikke »berettiget«, får man den asymmetriske prisdannelse (Winding Pedersen: »Omkring den moderne pristeori«).

Tilfældene med polypolistisk og oligopolistisk optræden behandles på s. 56—57 under forudsætning af, at de to udbyderes produkter er komplementære. Der regnes i denne sammenhæng med, at nr. 1 vil gå ud fra, at en prisnedsættelse fra hans side vil føre til, at også nr. 2 sætter sin pris ned, hvad der vel næppe er synderlig sandsynligt, al den stund man må antage, at nr. 2's afsætningskurve i dette tilfælde forskydes opad, og grænseomkostningskurven skal da være meget stærkt faldende, for at nr. 2 skal have fornøjelse af at sætte sin pris ned. Men ikke forholdet er det, at argumentationen er udarbejdet under forudsætning af indbyrdes konkurrence mellem de to produkter, men at man ved et uheld har fået tegnet kurverne, som om de to goder var komplementære, og så har forsøgt at »redde« figurerne ved en note om, at fremstillingen drejer sig om sådanne goder? Kan man iøvrigt uden videre (s. 61) sige, at der hersker konkurrence mellem to udbydere, når (mindst) en af dem regner med, at hans afsætning både afhænger af hans egen og af modpartens pris? Dette kan jo meget vel være tilfældet netop for komplementære goder; men man vil dog næppe normalt sige, at der består et konkurrenceforhold mellem en udbyder af benzin og en udbyder af automobiler.

Af fremstillingen på s. 114—15 kan man få det indtryk, at Schneider mener, at *grænseindtægten* — når udbyderen står over for en faldende afsætningskurve — altid er aftagende med voksende mængde. Dette gælder jo imidlertid ikke uden videre, hvis afsætningskurvens elasticitet på en kortere strækning vokser stærkt, f. eks. fordi der pludselig kommer en ny køberklasse til, når prisen kommer ned under en bestemt højde. Sætningen om, at den gunstigste pris altid er højere end grænseomkostningen ved tilsvarende omsat mængde, har heller ikke ubetinget gyldighed, idet det kan tænkes, at afsætningskurvens elasticitet på en vis strækning er uendelig stor, således at afsætningskurve og grænseindtægtskurve er sammenfaldende. Skæres de af grænseomkostningskurven på denne strækning, bliver gunstigste pris og grænseomkostning lige store.

I afsnittet om efterspørgselen efter produktionsfaktorer, der iøvrigt er et af bogens bedste, og som bl. a. også udmærker sig ved en fremhævelse af lighederne med husholdningernes efterspørgsel, kunne man måske have ønsket en lidt nærmere diskussion af *substitutionsområdets form*, og specielt kunne man som et interessant grænsetilfælde have medtaget den situation, som foreligger, når to og kun to produktionsfaktorer er afgørende for produktionsresultatets størrelse, og hvor man derfor får et substitutionsområde, der strækker sig ubegrænset op mod »nord-øst« i det sædvanlige faktor-diagram.

Fremstillingen af problemerne i forbindelse med virksomhedernes langtidspaner (s. 162—84) bygger i første række på beregninger af investerin-

gers kapitalværdi på basis af en valgt *kalkulationsrentefod*. Om valget mellem flere investeringsmuligheder siges det (s. 176), at den fordelagtigste er den, der har den største kapitalværdi, forudsat at den pågældende kapitalist frit kan optage lån og låne ud til en rente, der svarer til den valgte kalkulationsrentefod. Denne sætning er jo for så vidt ikke ny, og dens rigtighed kan ikke bestrides. Men det er vel et spørgsmål, om den i virkeligheden har nogen større relevans. Først og fremmest må man jo nemlig erindre, at kalkulationsrentefoden (som fremhævet af Schneider s. 166) er en subjektivt bestemt størrelse, der bl. a. tager hensyn til den risiko, som vedkommende kapitalist anser for at være forbundet med den pågældende investering. Men hvis nu risikoen og dermed kalkulationsrentefoden er forskellig fra investering til investering, kan man jo ikke gøre den forudsætning, at der kan lånes og udlånes til kalkulationsrentefoden, der ikke længere er entydigt bestemt. Man må i så fald udrense risikoelementet af kalkulationsrentefoden og tage hensyn til dets eksistens ved at nedsætte de skønnede fremtidige indtægter og/eller forhøje de fremtidige udgifter. Derefter kan man så sammenligne på basis af markedsrenten for lån, hvis en sådan kan siges at eksistere. Imidlertid er vel også dette tvivlsomt. Dels kan man næppe regne med at kunne låne ud til samme rente som den, man må betale, hvis man selv er låntager, dels kan endelig rentefoden bevæge sig op og ned i tidens løb. Under hensyn til disse forhold synes værdien af en beregning på basis af kalkulationsrentefoden ikke at give megen vejledning. Så vidt jeg kan se, er det bedste man i princippet kan gøre omtrent følgende: Man opstiller et skøn over forventede indtægter og udgifter på forskellige tidspunkter i fremtiden ved de mulige investeringer, der kan komme i betragtning; kan hele formuen ikke finde anvendelse ved en bestemt (real) investering, må restbeløbet regnes sat på rente i en bank eller anvendt til obligationskøb el. lign. Hensyn til risikoen tages ved at reducere de forventede nettoindtægter mere eller mindre alt efter risikoen størrelse. Der vælges dernæst et bestemt »mønster« for den ønskede udvikling af indtægten — det kan være konstant indtægt, jævnt stigende eller faldende indtægt eller andre mønstre alt efter den pågældende kapitalists indstilling og natur. Endelig fordeler man så ved hjælp af de rentesatser for lån og udlån, der ventes at ville herske på forskellige tidspunkter i fremtiden, de forventede (under hensyn til risikoen reducerede) nettoindtægter af de forskellige mulige investeringer i overensstemmelse med det valgte mønster og finder, hvilken indtægtsrække der kommer til at ligge højest. Det skal indrømmes, at det bliver en temmelig indviklet beregning at foretage. Men principielt forekommer den mig rigtigere end benyttelse af kalkulationsrentefods-metoden.

På s. 221—24 diskuteres spørgsmålet om *udbudskurvernes elasticitet* i det korte og det noget længere løb. Det hævdes her, at korttidsudbudskurven — forstået som den udbudskurve, der fremkommer, når produktionen ligger fast, medens afsætningsændringer opfanges gennem lagervariationer — altid er mindre elastisk end udbudskurven på længere sigt. Dette behøver så vidt jeg kan se, ikke uden videre at være tilfældet. Regner udbyderne med, at en konstateret efterspørgselsforøgelse er et ganske kortvarigt fænomen, vil de formentlig være villige til at øge deres salg fra lagre ganske

betydeligt, specielt hvis disse er store. Ja, dersom sælgerne »nævner prisen«, kan det tænkes, at efterspørgselsforøgelsen i første omgang alene imødegås ved lagerreduktion, idet der vel skal gaa en vis tid, før den større afsætning konstateres med tilstrækkelig tydelighed til at foranledige sælgerne til at sætte prisen op. Kun hvis sælgerne fra starten regner med, at efterspørgselskurvens forskydning er af permanent karakter, og straks indretter sig derefter, synes man at kunne gå ud fra, at korttidsudbudskurven er den mindst elastiske.

I afsnittet om *ligevægtsproblemet ved heterogen konkurrence* anføres (s. 259) et sæt ligninger, der angiver de enkelte udbyderes afsætningsforventninger som funktioner af egen pris og konkurrentens forventede pris. Disse har fået en noget uheldig form, nemlig

$$x_1 = a + b \cdot p_1 + c \cdot p_2,$$

hvor x_1 er nr. 1's afsatte mængde, p_1 hans pris, p_2 den pris, han regner med, at nr. 2 vil tage, medens a , b og c er konstanter. Som det let ses, indebærer denne form, at nr. 1's afsætningskurve forskydes ubegrænset opad mod højre, når nr. 2's pris forhøjes. Dette må betegnes som urealistisk, idet man før eller siden må nå så høj en pris for nr. 2, at alle de kunder, der overhovedet kan tænkes at ville forlade nr. 2, har taget dette skridt, således at yderligere stigning ikke påvirker nr. 1's afsætningsmuligheder. Det sidste led i udtrykket burde snarere have haft f. eks. formen

$$c \cdot \frac{p_2}{p_2 + d},$$

der går mod c , når p_2 vokser mod uendelig.

I samme forbindelse siges det, at det er urealistisk at regne med den gamle *cournot'ske forudsætning* om, at hver enkelt af to duopolister stadig regner med, at modparten fastholder samme pris (eller mængde) som i den lige afsluttede periode, på trods af at erfaringerne viser det modsatte. Dette kan man vel også i almindelighed skrive under på; men der kunne dog måske være grund til at pege på, at afvigelserne mellem forventet og faktisk pris (resp. mængde) i løbet af ganske få perioder bliver meget lille, således at man kan forestille sig, at erfaringerne ikke får tilstrækkelig tid til at påvirke udbydernes forventningsstruktur, før man har nået en tilstand meget nær ved den teoretiske ligevægt (jvf. også taleksemplet s. 259).

Den totale ligevægt i et stationært samfund behandles i sidste afsnit af II. del på grundlag af forskellige sæt af simple ligningssystemer efter den af Walras oprindeligt udformede metode. Fremstillingen er meget elegant gennemført; men et enkelt punkt bør måske anholdes. S. 298 ff. opstilles et ligningssystem med 12 variable (6 efterspurgte mængder, 3 priser og 3 indkomster) og 11 ligninger (6 efterspørgselsligninger, 3 ligninger, der bestemmer indkomsterne som funktion af pris og afsat mængde, og 2 ligninger, der udsiger, at efterspurgt og udbudt mængde skal være lige store). Systemet indholder altså een frihedsgrad, og det siges nu, at man frit kan vælge een af de variable, f. eks. en pris eller en indkomst, hvorefter de øvrige kan beregnes. Denne udtryksform efterlader det indtryk, at man i og for sig lige saa godt kunne have valgt en af de efterspurgte mængder frit

og derefter bestemt de resterende variable. Dette er imidlertid ikke tilfældet, hvad man let overbeviser sig om ved at gøre forsøget i det efterfølgende taleksempel.

Bogens III. del, der — i væsentlig grad på basis af Keynes, men iøvrigt også hans tyske samtidige Carl Föhl — redegør for penge- og kreditvæsenet samt for nationalindkomstens og beskæftigelsens bestemmelsesgrunde, kommer efter min mening ikke ganske på højde med II. del. Efter dennes dybtgående og detaljerede analyse virker fremstillingen i III. del på en del punkter lovlig summarisk.

Rente teorien er den nu alment accepterede keynes'ske likviditetsteori. De mere formelt-tekniske sider af sagen fremstilles i kapitlet om bankvæsenet, medens investerings- og opsparingstilbøjelighedernes betydning inddrages i det følgende kapitel om nationalindkomstens bestemmelse. Lidt kraftigere henvisning fra det første til det andet sted havde dog måske været ønskelig.

Transaktionsmotivet anses for at være fuldstændig renteuelastisk (s. 66), hvilket dog formentlig er en for kategorisk påstand; en vis tilbøjelighed til at »spare på kassen« ved høj rente kan næppe udelukkes, og den indirekte renteelasticitet via investeringsomfanget kunne også have været nævnt på dette sted. Om *spekulationsmotivet* siges der ikke meget. Således findes der vist ikke en eneste sætning om, hvad der bestemmer renteforventningerne og dermed spekulationskassens størrelse. Det konstateres blot, at forventning om rentestigning vil føre til, at folk ligger med likvide midler i stedet for med fastforrentede værdipapirer. En bemærkning (s. 62—63) om, at ønsket om at ligge med likvide midler ud over, hvad der er brug for til transaktionsformål, bliver mindre, når der ikke regnes med kursfald (rentestigning), end når en sådan forventning næres, må vel forstås derhen, at man *slet ikke* vil holde spekulationskasse; thi hvorfor skulle man give afkald på en renteindtægt, når der ikke kan ventes nogen kursgevinst til gengæld? Eller er det måske alligevel transaktionskassens direkte renteelasticitet, der her er i forfatterens tanker? Spekulationskasse med henblik på varekøb kan det ikke være, for den er udtrykkelig udelukket få linier i forvejen. At der ikke (jvf. figurerne s. 66—67) regnes med muligheden af negativ spekulationskasse, er der måske ikke grund til at gøre indvending imod. Men tanken kunne dog have været nævnt.

Om *sammenhængen mellem kort og lang rente* findes der kun nogle ganske få bemærkninger (s. 60 og s. 76), der i det væsentligste består i en henvisning til, at erfaringen viser, at de bevæger sig nogenlunde i takt med hinanden. Dette udsagn må tages med stærkt forbehold. Dels kan udsvingenes relative styrke være væsentlig forskellig, dels kan tidspunkterne for ændringer i bevægelsesretning være forskudt betydeligt i forhold til hinanden. Måske havde en mere indgående diskussion af forskellige fordringstypers likviditetsgrad (der kort omtales s. 9—10) og andre egenskaber også gjort det muligt at komme nærmere ind på forholdet mellem de forskellige rentesatser og dets betydning.

I begyndelsen af afsnittet om *nationalindkomstens bestemmelse* fremsættes (s. 93) den ikke ualmindelige påstand, at nationalindkomsten ex ante svarer til summen af husholdningernes tilsigtede forbrug og foretagendernes tilsigtede nettoinvestering. Jeg kan ikke se, at denne påstand kan være

holdbar. Afgørende må efter min mening være foretagendernes holdning, al den stund det dog er dem, der iværksætter produktionen og dermed giver anledning til indkomstskabelsen. Sæt f. eks., at husholdningerne »planlægger« et forbrug på 100, medens foretagenderne, der selv planlægger en nettoinvestering på 20, kun venter et forbrug på 90. Der vil da i alt blive iværksat en produktion på 110 (nemlig 90 til at dække det ventede forbrug og 20 til at tilvejebringe den ønskede forøgelse af realkapitalen), og der vil blive skabt en indkomst af tilsvarende størrelse (der forudsættes faste priser). Gennemfører husholdningerne nu deres »plan«, bliver forbruget også faktisk 100, medens nettoinvesteringen kun kommer til at andrage 10, idet en uventet lagernedgang delvis opsuger den planlagte nettoinvestering. Kun hvis man kan gå ud fra, at både husholdningernes og foretagendernes planer under alle omstændigheder vil blive realiseret, kan den omtalte påstand holde stik. Men denne forudsætning kan kun gælde, hvis foretagenderne har forudset husholdningernes planer helt korrekt, eller hvis de er smidige nok til øjeblikkeligt at ændre deres produktionsplaner, så snart det viser sig, at de ikke har regnet rigtigt. Det forekommer imidlertid ikke realistisk at bygge på sådanne forudsætninger. Man bør derfor efter min opfattelse i stedet sige, at nationalindkomsten *ex ante* bestemmes af producenterne planer for fremstilling af materielle goder + husholdningernes planer for forbrug af tjenesteydelser (måske er sondringen mellem materielle goder og tjenesteydelser lidt grov i denne sammenhæng, men som en første tilnærmelse kan den dog nok anvendes).

Som følge af disse betragtninger finder jeg også Schneiders første foranklede eksempel på nationalindkomstens bestemmelse uheldigt valgt. Det drejer sig om at finde *ligevægtsværdien for nationalindkomsten* i et samfund, hvor den *tilsigtede nettoinvestering altid er nul*. Schneider kommer her på grundlag af en dynamisk analyse (s. 100—101) til det resultat, at enhver afvigelse fra den ved en statisk analyse fundne ligevægtssituation vil udløse en korrektiv proces hen imod ligevægten. Han anvender imidlertid her som den ene ligning i systemet en funktion, der siger, at indkomsten i en periode altid skal være lig med periodens faktiske forbrug; man kan ikke lade være at spørge sig selv, hvordan denne betingelse skal kunne opfyldes i praksis. Samtidig anvendes som den anden ligning en funktionel sammenhæng mellem forbrug i en periode og indkomst i den foregående. Mere realistisk havde det formentlig været at lade indkomsten bestemmes af det *ventede* forbrug, om hvilket man f. eks. atter kunne have forudsat, at det svarede til forrige periodes faktiske. Eller man kunne lade produktion og dermed indkomst bestemmes af forventet forbrug + lagernedgang eller ÷ lagerstigning i foregående periode (hvilket ville være ensbetydende med en forudsætning om, at nettoinvesteringen over længere perioder er lig med nul). Forbruget kunne man enten — som Schneider gør — lade afhænge af forrige periodes indkomst eller af den løbende periodes. Alt efter sammensætningen af disse ligninger ville man få forskellige modeller, der formentlig var noget mere realistiske og ikke behøvede at føre til samme resultat som Schneiders.

Tilsvarende bemærkninger kan gøres med hensyn til Schneiders behandling af *multiplikatoren*. Der siges (s. 119—20) herom følgende: når ind-

komsten i en periode vokser med 100 mill. som følge af en autonom investeringsforøgelse, vil modtagerne af denne ekstra indkomst i den følgende periode give (f. eks.) 50 mill. ud til forbrug, og indkomsten vil derfor i periode 2 ligge 50 mill. højere end i udgangssituationen. Det er ikke givet; det afhænger af, om producenterne forudser denne forbrugsforøgelse og udvider deres produktion tilsvarende. Mere rimeligt var det vel at ræsonnere som så: når indkomsten forøges med 100, stiger forbruget med 50 (i samme periode); dette overrasker konsumgodeproducenterne, hvis lagre derfor ved periodens slutning er 50 mindre, end de havde regnet med; for at udligne denne lagernedgang udvider de i næste periode deres produktion tilsvarende o. s. v. Herved ville man få beskrevet den samme udviklingsproces, men på en efter min mening mere naturlig måde. Imidlertid er der desuden grund til at bemærke, at man ikke kan gå ud fra, at producenterne lige netop udvider deres produktion svarende til lagernedgangen; hvis de f. eks. regner med, at det større salg vil vedvare, vil de formentlig udvide produktionen med dobbelt så meget, nemlig 50 til udligning af lagerreduktionen og 50 til imødegåelse af det forventede højere salg, eller evt. endog mere. Her kommer med andre ord en accelerationsvirkning ind, og det ses, at denne i virkeligheden ikke kan adskilles fra multiplikatorvirkningen. En ren multiplikatorvirkning fremkommer kun i meget specielle tilfælde.

Bogens sidste afsnit om virkningerne af *statens økonomiske aktivitet* er en af de klareste fremstillinger, der mig bekendt er skrevet om dette vanskelige emne. Særlig elegant er påvisningen af forskellen i ekspansiv virkning af udgifter til varekøb og udgifter til understøttelser o. l. (s. 190—95). Derimod virker det lidt uheldigt, at likviditetsvirkningerne på dette sted alene knyttes til statens optagelse og tilbagebetaling af lån. Man får let det indtryk, at under- eller overskud på det løbende statsbudget ikke har tilsvarende virkninger, et indtryk, som først — og meget kortfattet — revideres på bogens sidste sider.

Den læser, som har fulgt denne anmeldelse til den bitre ende, vil måske tro, at jeg undervejs har glemt, at jeg begyndte med at udtale mig i meget rosende vendinger om Schneiders bog. Det har jeg ikke. De mange mere eller mindre kritiske bemærkninger er naturligvis udtryk for, at jeg ikke på alle punkter er enig med forfatteren. Men de vedrører i det væsentlige kun detaljer, og en ting vil jeg gerne slutte med at slå fast, nemlig at bogens plan og opbygning forekommer mig at være noget af det bedste — om ikke det bedste — jeg har set. Den er — ifølge sin natur som »Einführung« — ikke udtømmende på alle punkter. Men den giver det bedst mulige udgangspunkt for videre studier af nationaløkonomiske problemer.

Poul Winding.

Donald W. Paden & E. F. Lindquist: Statistics for Economics and Business. McGraw-Hill Book Company, Inc. New York/London 1951. 276 sider. Sh. 32/-.

Bogen er udarbejdet på grundlag af to af professor Lindquist tidligere udgivne lærebøger i statistik og er omskrevet med henblik på anvendelse som grundbog ved undervisningen i statistikkens teori for økonomi- og erhvervsstuderende.